

судові процедури. Щоб зробити висновок щодо наявності міжнародного правопорушення, необхідно встановити, чи мала місце дія або бездіяльність посадових осіб, що за чинними нормами міжнародного права може бути поставлено у вину державі, і таке діяння порушило міжнародне зобов'язання цієї держави. Оскільки держава може здійснювати певні дії або не діяти за допомогою своїх посадових осіб, їй може ставитись у провину міжнародно-протиправне діяння лише таких індивідів, які мають статус посадової особи. Дія чи бездіяльність цих осіб, що порушує норму міжнародного права, розглядається в міжнародній практиці як поведінка самої держави.

Норми, що визначають відповідальність держав у міжнародному праві, утворюють особливий міжнародно-правовий інститут. Зміст цього інституту змінювався відповідно до змін у розвитку міжнародного права. Норми, що становлять інститут міжнародно-правової відповідальності, мають переважно звичасвий характер, що надає підвищеної значимості їх кодифікації. Комісія міжнародного права ООН провела велику попередню роботу з цього питання. Інший важливий напрям у діяльності Комісії міжнародного права ООН – підготовка проекту Кодексу злочинів проти миру й безпеки людства, що проводилась у 1947–1954 рр. та була відновлена у 1982 році.

Отже, злочини міжнародного характеру (злочинні вчинки фізичних осіб) зачіпають інтереси двох, декількох чи багатьох держав, тобто мають міжнародну небезпечність, тому вони є підставою для кримінального, а не міжнародно-правового покарання. Юридичною підставою для відповідальності за такі діяння є міжнародні угоди з боротьби з конкретними видами злочинів і прийняті відповідно до них внутрішньодержавні норми кримінального права. Боротьба з такими правопорушеннями передбачена нормами міжнародного права, проте, як вважають деякі науковці, відповідальність фізичних осіб у таких випадках не є міжнародно-правовою. Однак це припущення слід залишити дискусійним, адже воно протирічить згаданому проекту статей та діяльності Міжнародного кримінального суду. Згідно із Проектом статей 2001 р., держава несе відповідальність за поведінку осіб, що діють від імені держави (ст. 5), тому відповідальність фізичної особи, яка вчинила міжнародний злочин у статусі посадової особи, крім інших форм відповідальності, має і міжнародно-правовий характер.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
2. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588

Талдикін Олександр Васильович
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЗВИТОК ПРАВА ПЕРВІСНИХ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ ТА ДЕЯКІ НОРМИ РЕГУЛЯЦІЇ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Суттєвою відмінністю первісної людини від тварин була здатність до саморегуляції суспільних відносин. Саморегуляція ґрунтувалася на суспільних регуляторах та дозволяла звільнити психічну енергію людини від жаху й тривожності перед світом, який оточує, спрямувавши її на відтворювану діяльність. За допомогою саморегуляції встановлювались стабільні суспільні відносини, які виключали випадкові суб'єктивні мотиви поведінки, що зі свого боку надавало первісній людині окремі гарантії безпеки.

Особливості нормативної культури первісної людини полягали у тому, що для її свідомості були характерні:

- *соціонормативний синкретизм*: злиття уявлень про предмет із нормою поведінки стосовно нього;
- реальне буття явища, предмета «узаконювало» його право на майбутнє існування;
- незалежне визначалось реально існуючим, а норма – фактом;
- у первісних нормах регуляції минуле панувало над сучасним, формувало його за своїм зразком;

– первісні норми дещо гальмували інноваційні культурні процеси, робили розвиток обережним та повільним;

– у співвідношенні колективних та індивідуальних цінностей домінували колективні (*первісний колективізм*: людина – родова, племінна, стадна істота);

– сучасний розподіл між окремими групами соціальних норм релігійними, моральними, правовими не мав значення для практичної організації поведінки (*сутність мононорми*) [1; с. 67].

Поведінка членів первісного суспільства регулювалася такими соціальними нормами, що існували у формі: *звичаїв, традицій, норм моралі, ритуалів, релігійних (канонічних) норм* (варто зазначити, що в умовах первісного суспільства існували такі примітивні форми релігії, як *фетишизм і тотемізм та анімізм*).

Серед норм соціальної регуляції первісного суспільства окремо необхідно розглянути *табу*, як загальну соціальну заборону.

Найбільш поширеними видами табу були:

– *табу на інцест*: заборона вступати в інтимні стосунки з кровними родичами;

– *табу на людей*: заборона на спілкування з іноплеменниками, як потенційними носіями шкідливої магії, з особами, які носять траур, з жінками у період менструального циклу, з катами, зі злочинцями (особливо вбивцями);

– *табу на слова*: заборона вживання слів, передусім імен, (наприклад: імена померлих, правителів, окремих богів);

– *табу на речі*: заборони торкатись та застосовувати певні речі чи речовини, (наприклад: табу на залізо, табу на зброю, табу на прикраси, табу на кров, табу на волосся та інше) [2].

Актуальним виявляється питання первинності права стосовно держави. Безумовно варіативність його вирішення залежить від приналежності дослідника до тієї чи тієї концепції праворозуміння. Якщо розглядати первісне право, як початкову сукупність норм соціальної регуляції, можна вважати, що воно виникає одночасно із спілкуванням людини, соціальною взаємодією, є атрибутом будь-якого соціального суб'єкта, тобто виникає разом із суспільством.

Первинна держава, зі свого боку, виникає з потреб реалізації первісного права, як механізм, що повинен додати праву загальнообов'язкового значення та забезпечити його функціонування. Одночасно держава в особі правлячих органів формує право власної монополії на владу за допомогою повелінь первісного права, забезпечує їх дію державним примусом.

Для права первісних державних утворень були характерні:

– міцний зв'язок права релігії та моралі;

– більшість правових норм мали релігійне обґрунтування;

– правопорушення одночасно було порушенням норм моралі та релігії;

– основним джерелом права був звичай;

– колективний характер відповідальності (рід, родина);

– казуїстичний характер норм;

– відсутність чіткої систематизації норм;

– відсутність зовнішньої логіки в систематизації;

– відсутність ідеї рівності людей;

– відсутність поділу на галузі;

– мета більшості норм: примирення сторін;

– усний характер;

– ретроспективний характер: акцент уваги на подіях, які вже відбулися;

– початкове відображення зародків суспільної нерівності;

– відсутність або не розвиненість спеціальних юридичних органів;

– необов'язковість та альтернативність правих норм (залежність юрисдикції від волі сторін);

– символічність, демонстративність, церемоніальність та яскравість доказів, (напр: клятва або випробування поєдинком) [3; с. 60–61].

Розвиток первісної соціальної регуляції виявився у підтримці державою звичаїв, традицій, релігійних норм, табу (соціальних заборон) та інших примітивних норм, що склалися історично, при формуванні давніх цивілізацій. Це призводить до появи найважливіших джерел права перших державно-правових утворень – правового звичаю та релігійно-правової норми, що у свою чергу забезпечує можливість розвитку звичаєвого та священного (канонічного) права.

В умовах державного суспільства право, як новий нормативний регулятор, повинно було забезпечити функціонування суспільства як цілого та визначити межі індивідуальної свободи окремої особи, відповідно до її приналежності до того чи того стану (касти). Безумовно, що на ранніх стадіях

розвитку державності право мало недосконалий механізм утворення та регуляції. Тривалий період функціонували *залишкові норми первісного суспільства*, які з успіхом компенсували таку недосконалість. До залишкових норм первісного суспільства первинних держав можна віднести:

– *норми взаємозахисту та взаємовідповідальності*, коли найважливішою нормою вважалась кровна помста, яка з часом трансформувалась в отримання від держави дозволу на її реалізацію, змінилась звуженням кола месників та відповідальних осіб, замінена *композиціями* (відшкодування за пролиту кров);

– *норми взаємодопомоги*, коли родинна та сусідська взаємодопомога за своїм економічним змістом мало чим відрізнялись, матеріальні відносини будувались на спільній основі, що також нерідко призводило до запровадження економічної залежності у вигляді кабальних відносин;

– *норми штучної родинності*, коли державна влада ще була не спроможна та й не зацікавлена забезпечувати належну охорону особистих та майнових інтересів населення, а родинні та сусідські зв'язки були, через об'єктивні та суб'єктивні причини, вже недостатніми;

– *норми гостинності*, які доповнювали норми взаємозахисту і взаємовідповідальності, були нормами етикету між соціальними групами, поділялись на норми окремих родин, патронімії та норми місцевої влади (офіційні);

– *норми архаїчних шлюбних та родинних стосунків*: різноманітні правила патріархального закріпачення жінки, покупний шлюб, шлюбний викуп, сплата родині дружини «за материнське молоко», «за виховання», шлюб відпрацюванням, шлюб за обміном, «утробна або коліскова змова», *орткузений шлюб*, *левірат* (шлюб з двома та більше братами одночасно, пізніше – братом померлого чоловіка), *сорорат* (шлюб з двома та більше сестрами, пізніше – з сестрою померлої дружини), *конкубінат* (тривалі інтимні стосунки з незаміжньою жінкою), *мута* (сіге) – тимчасовий шлюб [4; с. 500–510].

Право перших держав знаходилося у процесі свого формування, але воно вже суттєво відрізнялось від первісних норм соціальної регуляції. Це виражається в тому, що:

– право починало встановлюватись або санкціонуватись лише державою;

– у перших державних утвореннях право виражало волю новосформованої правлячої еліти;

– правові норми вже почали закріплюватись у спеціальних письмових правових джерелах;

– норми права почали набувати чинності та втрачати її офіційним шляхом, як правило, у визначеному, часто *сакральному* порядку;

– право забезпечувалось апаратом примусу держави.

Зазначимо, що вказані вище риси потрібно розглядати лише комплексно, у сукупності, оскільки поодинокі вони можуть бути характерними для окремих стадій розвитку первісного традиційного суспільства.

Список використаних джерел

1. Талдикін О. В., Самотуга А. В. Всесвітня історія держави та права в структурно-логічних схемах і таблицях : навч. посіб. Вступ до історії держави та права зарубіжних країн. Дніпропетровськ, 2005. 72 с.

2. Sir James George Frazer. Taboo and the perils of the soul. [v.4] pt.III. The golden bough : a study in magic and religion London : Macmillan Publication date 1911. URL: <https://archive.org/details/goldenboughstud03fraz/page/n6> (дата звернення: 15.01.2020).

3. Кашанина Т. В. Происхождение государства и права. Москва, Высшая школа, 2004. 325 с. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=185089&p=60>

4. Бромлей Ю. В. История первобытного общества. Эпоха класообразования. Москва : Наука, 1988. 568 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=sOj9AgAAQBAJ&pg=PA500&lpg=PA500&dq=Остаточные+нормы+первобытнообщинного+строя&source=bl&ots=g3gQjOAPX8&sig=ACfU3U1HYhp-3orw6FhikK2_-vO52_eVNA&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwiLj471toXnAhVi_CoKHQ2RBx8Q6AEwAnoECAoQAQ#v=onepage&q=Остаточные%20нормы%20первобытнообщинного%20строя&f=false (дата звернення: 15.01.2020).